

Piotr Frączek, Jolanta Karolczuk (red.), *Na pograniczach. Szanse i zagrożenia społeczne, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka, Sanok 2015, ss. 232.*

Recenzowana publikacja charakteryzuje się wielowątkowością podejmowanych w niej tematów. W zamieszczonych artykułach poruszono problemy społeczne z zakresu biedy, ubóstwa, niepełnosprawności i rynku pracy. Odniesiono się do historii gospodarczej i bieżących przemian politycznych. Przedstawiono kategorię granicy państwa w perspektywie teoretycznej i praktycznej integracji społeczności lokalnych i regionów oraz z punktu widzenia zarzewia konfliktów. Dokonano charakterystyki regionów pogranicza w kontekście pamięci historycznej, tradycji, przemian ideowych i świadomościowych. Różnorodność zagadnień analizowanych w monografii jest wypadkową wielu czynników. Jeden z nich wynika z bogatej palety zainteresowań autorów poszczególnych rozdziałów. Ta dywersyfikacja tematyki badawczej jest z kolei pochodną ogromu problemów społeczno-gospodarczych, ideologicznych i politycznych kłębiących się w społecznościach pogranicza, regionach i krajach.

Za kryterium przydziału tematyki opracowań do poszczególnych części monografii przyjęto typ badanej problematyki odniesionej do poszczególnych krajów, regionów i miast, jak i do pogranicza w różnych obszarach geograficznych. Zatem w perspektywie diachronicznej w poszczególnych częściach monografii przeplata się problematyka dotycząca następujących krajów: Ukrainy, Litwy, Białorusi, Rosji, Finlandii, Francji, Hiszpanii, Libanu, Syrii, Izraela i Polski. Natomiast perspektywa synchroniczna podejmowanych zagadnień obejmuje zarówno okres historyczny odnoszący się do drugiej połowy lat osiemdziesiątych XVIII wieku, XIX wieku, jak i do współczesności.

Monografia składa się z trzech odrębnych części, aczkolwiek niejednokrotnie tematyka prezentowanych w nich artykułów nie daje się posegregować w merytorycznie rozłączne działy. Siedem artykułów, zawartych w pierwszej części, jest osadzone w tematyce społeczno-gospodarczej i politycznej badanej przez ich autorów w wymiarze miasta, regionów i państw, zarówno w przekroju historii, jak i współczesności.

Robert Lipelt przybliży galicyjski wymiar biedy, odwołując się do historycznych źródeł ilustrujących rozmiary wybranych obszarów biedy, wskazuje na prawne uromowanie pomocy ubogim, sposoby i formy świadczeń pomocowych, a także podmioty zajmujące się zwalczaniem i ograniczaniem tego problemu społecznego. Pomimo utrzymywania się zjawiska niedostatku, urastającego do symbolu, który przetrwał do czasów nam współczesnych pod nazwą „galicyjskiej biedy”, warto podkreślić stosowanie zasady subsydiarności i systemowego podejścia do niesienia pomocy potrzebującym. Zasada pomocniczości jest do dziś aktualna, a wielosektorowe podejście do polityki społecznej może czerpać inspiracje do angażowania podmiotów składających się z instytucji państwowych, samorządowych, organizacji społecznych świeckich i wyznaniowych.

Z kolei na nierówności społeczne, kontrasty w rozwoju gospodarczym i urbanistyce na przykładzie miasta Grodna z końca XVIII wieku wskazuje Michał Kobierecki. Podejmowane działania władz miejskich przy wsparciu władcy kraju nie zapobiegały narastaniu się dysproporcji wynikających ze stratyfikacji społecznej. Przejawy luksusu i

biedy w przestrzeni miejskiej jeszcze przez co najmniej dwa wieki były wizytówką wielu miast kultury europejskiej.

W kręgu ubóstwa współczesnego świata pozostaje czytelnik kolejnego artykułu autorstwa Wasyla Lychuka i Oksany Krupy. Analizują oni poziom ubóstwa na Ukrainie, jego regionalne zróżnicowanie i strukturalny wymiar. Za przyczyny niepowodzenia programów polityki społecznej uznają brak stabilności gospodarczej i politycznej kraju, słabe podstawy wzrostu gospodarczego, niewydolność finansów publicznych, korupcyjne i destrukcyjne zachowania władz i społeczeństwa. Dróg wyjścia z impasu upatrują w nowoczesnych czynnikach rozwoju gospodarczego i przejściu od taktyki przetrwania do strategii rozwoju. Autorzy nie uwzględnili wpływu procesów globalizacyjnych na petyfikację ubóstwa i bogactwa według zasady „4B” – bogaci stają się bogatszymi a biedni biedniejszymi.

Zagadnienia niepełnosprawności podniesiono w trzech artykułach autorstwa Piotra Frączka, Magdaleny Baer, Sylwii Drozd i Eweliny Kleszcz-Ciupki. Różny jest jednak zakres problemów i obszarów nimi objętych. W ujęciu regionalnym na przykładzie województwa podkarpackiego dokonano oceny skuteczności powiatowych programów na rzecz osób niepełnosprawnych. Przeprowadzone badania wskazują nie tylko na bariery, ale i błędy realizacji programów, w których brak wskazania źródeł finansowania, zapisów o ewaluacji, wskaźników celów i terminów wykonania. Założona w programach konieczność integracji niepełnosprawnych ze społeczeństwem jest tylko jednym z wielu zadań stawianych polityce społecznej wobec tej grupy społecznej. Aby zachodziła integracja, istotne jest budowanie świadomości obywateli i otwartość rynku pracy. Sprawdzeniem inkluzji społecznej osób z niepełnosprawnością jest stosunek pracodawców do zatrudniania w swoich firmach przedstawicieli tej populacji. Na przykładzie badanych kobiet niewidomych widać postęp w tej sprawie, ale jest potrzeba edukacji społeczności do równego traktowania osób ze stygmatem wad. Nie wystarczą zatem tylko instytucjonalne rozwiązania dla wspierania niepełnosprawnych. Podjęty zamiar przedstawienia systemów wsparcia na przykładzie Polski, Francji i Finlandii nie został w pełni zrealizowany, zabrakło w nim bowiem porównywalnych wskaźników i danych stanowiących podstawę porównań i rekomendacji.

Na bardzo dobrą recenzję zasługuje artykuł Alla Karnaukha dotyczący aktualnej sytuacji wewnątrz Ukrainy. Badania przeprowadzone przed aneksją Krymu i pojawienia się niezależnych tworców politycznych, Donbasu i Ługańska, pokazują, że mieszkańcy Ukrainy dostrzegają różnice, aczkolwiek mające charakter umowny, które istnieją między wschodnią i zachodnią częścią państwa, chociaż trudno jest wyznaczyć jednoznacznie demarkacyjną granicę między wschodem a zachodem Ukrainy. Okres dwudziestu kilku lat jest za krótki, by wykształcił się „naród ukraiński”, zjednoczony i myślący podobnie. Ale badania przedstawione w artykule pokazują, że respondenci są przekonani, iż można mówić o narodzie, który jest traktowany jako polityczna wspólnota obywateli, bez względu na język, religię i miejsce zamieszkania. Powinien nastąpić proces intensywnego scalania się narodu, poprzez tworzenie społeczeństwa obywatelskiego. Dziś, z per-

spektywy kilku lat można wskazać, że proces ten się nie udał, a polityka, tak jak to było od wieków, dzieli ludzi i prowadzi do wojen i zniszczeń, a też nienawiści między ludźmi.

Problematyka współpracy transgranicznej i zagrożeń pojawiających się na styku granic państwowych poruszana w pięciu artykułach, w części drugiej monografii, jest odzwierciedleniem aktualnych procesów mających miejsce w polityce międzynarodowej. Sprawne funkcjonowanie Euroregionów uzależnione jest dużej mierze od przepływu informacji nie tylko przy realizacji wspólnych programów, ale także w celu kształtowania świadomości mieszkańców lokalnych społeczności. Bohdan Yuskiv przedstawił wyniki swoich badań dotyczących wsparcia informacyjnego dla Euroregionu Bug, które nie mają charakteru kompleksowego. Na podstawie częściowych wskaźników witryn internetowych i lokalnej prasy można sądzić o słabym przepływie informacji i zbytnej formalizacji wsparcia informacyjnego.

Na kształtowanie zjawisk transgranicznych ma wpływ również wsparcie finansowe pochodzące z funduszy Unii Europejskiej. Według opinii Łukasza Konopielko należy poszukiwać nowego paradygmatu działań transgranicznych, ukierunkowanego bardziej na łagodzenie efektu bariery granicznej aniżeli budowy wspólnego modelu zagospodarowania terenów przygranicznych.

Bariery graniczne można usuwać w sensie dosłownym, budując nowe przejścia graniczne. Przedstawione przez Marcina Dębickiego ramy teoretyczne i badania empiryczne wokół koncepcji polsko-ukraińskiego przejścia granicznego w Bieszczadach wskazują na ekonomiczne, społeczne i instytucjonalne uwarunkowania takiego zamierzenia.

Katarzyna Żółty postawiła pytania badawcze odnoszące się do tematyki pogranicza kultury judaistycznej, chrześcijańskiej i muzułmańskiej. Analizując zebrany do eseju materiał, wyciągnęła następujące wnioski. Liban jako jedna z najstarszych cywilizacji Bliskiego Wschodu, a jednocześnie miejsce krzyżowania się wielu kultur, stał się współcześnie hybrydą między orientalną kulturą muzułmańską, a kulturą Zachodu. Mieszkańcy tego kraju, mimo wielowiekowej tradycji, czują się gorszymi w stosunku do świata zachodniego. Jednak mając poczucie istnienia w kulturze, która już odeszła i więcej nie wróci, są dumni ze swej przeszłości. Posiadają też świadomość, że nie odbudują takiej tożsamości, jaka istniała przed wiekami. Ich współczesne doświadczenia problemów tożsamości wynikają z kart historii, niestabilnej sytuacji geopolitycznej, kultury, religii, a także prowadzonych wojen w regionie. Procesu odbudowy tożsamości narodowej nie ułatwia niestabilna sytuacja we współczesnej Syrii na granicy z Izraelem, a także inne kwestie związane z ruchami islamistycznymi.

Artykuł Maji Biernackiej jest napisany z dużym znawstwem tematyki katalońskiej, ale także i baskijskiej. Autorka dokonuje oceny, w większym stopniu politologicznej aniżeli socjologicznej, dążeń separatystycznych Katalonii. Pokazuje, że we współczesnej Hiszpanii nie ma miejsca na ruchy separatystyczne, dlatego też sytuacja społeczno-polityczna Katalończyków, którzy chcieliby autonomii (odrębnego państwa), jest w zasadzie „na pozycji straconej”. Wprawdzie badania prowadzone w Hiszpanii pokazują, że aż 50% Katalończyków jest za utworzeniem odrębnego państwa, to jednak samodzielne aspirowanie Katalonii do Unii Europejskiej skutecznie hamuje ruchy separatystyczne.

Część trzecia monografii wprowadza w zróżnicowaną tematykę dostarczającą ciekawych opracowań ilustrujących wpływ historycznych zaszczości na współczesne procesy społeczne, możliwość integracji kulturowej i współdziałania pomimo różnic na tle narodowym i religijnym oraz doświadczenia przemian tożsamości.

Merytorycznie bardzo dobry jest artykuł Sergija Trojana na temat polityki historycznej Ukrainy. Autor w swym artykule dokonuje analizy zagadnienia „pamięci historycznej”, albo zgodnie z polską literaturą naukową, „bezpieczeństwa historycznego”. Pokazuje, że wiele krajów byłego bloku wschodniego dokonało lustracji przeszłości, a także odniosło się do pozytywnych i negatywnych aspektów z tej przeszłości. Ukraina nadal ma trudności w ocenie swej przeszłości i to nie tylko komunistycznej, ale także z okresu II Wojny Światowej. Autor zaznacza, że brakuje jednolitej „przestrzeni badań pamięci historycznej”, dzięki której możliwe byłoby dokonanie wspólnej „polityki historycznej”, w poszanowaniu odrębności kulturowej sąsiadów Ukrainy.

Interesująca praca Victorii Dunaev poświęcona tematyce integracji kulturowej i społecznej Rosjan w Polsce, zaopatrzona jest w trochę mylący tytuł, wskazujący, jakoby Rosjanie żyli na pograniczu. Należy wskazać, że do Polski, jak i do Czech czy Węgier, Rosjanie przyjeżdżają jako emigranci, asymilując się z mieszkańcami danego regionu. Jednak na wyjazd poza granice kraju decydują się bogatsi lub bardziej wykształceni Rosjanie, tworząc w Polsce swoiste zamknięte enklawy emigrantów, nie zabiegając o dobre relacje z otoczeniem zewnętrznym. Autorka wskazuje jednak, że Rosjanie w Polsce wybierają trzy strategie życiowe: integrują się całkowicie z daną społecznością, tworzą własne diaspory, nie zastanawiają się nad swym położeniem. Nie można zgodzić się do końca ze zdaniem autorki, że Rosjanom na pograniczu jest z jednej strony łatwiej bronić swojej godności i zachowywać swoją tożsamość, gdyż są w większości odbierani jako równoprawni członkowie społeczeństwa polskiego. Wydaje się, że należałoby tę kwestię bardziej wyjaśnić, aby nie było wrażenia, że autorka z artykułu naukowego chce zrobić artykuł propagandowy.

Artykuł Radosława Grossa ma charakter bardziej historyczny, niż socjologiczny, chociaż pokazuje koleje losów tworzenia się nowego obywatela Warmii i Mazur z końca lat czterdziestych i początków lat pięćdziesiątych XX wieku. Wielowiekowe doświadczenie życiowe mieszkańców tego regionu silnie związanego z Prusami Wschodnimi, musiało doprowadzić do postrzegania ich przez radzieckich zdobywców jako Niemców. Proces repolonizacji, prowadzony w sposób daleki od ideału integracyjnego, skutkował wyjazdami do Niemiec, w ramach łączenia rodzin. Autor słusznie zauważa, że proces kształtowania się nowej tożsamości Warmiaków i Mazurów nie powiódł się, a jednocześnie doprowadził do stworzenia radykalnego ruchu o charakterze ziomkowskim, skierowanym przeciwko Polsce.

Świetnie napisany artykuł Marka Kopackiego i Cypriana Moryca został poświęcony światowi, jakiego już nie ma. Autorzy pokazują, jak w niewielkim miasteczku egzystują od wieków Polacy, Ukraińcy i Żydzi. W zasadzie nie jest to tekst o pograniczu, ale o integracji społecznej. Autorzy pokazują, że nie muszą istnieć żadne granice, aby dobrze układała się współpraca. Nie ma także znaczenia wyznanie, czy kultura. Wszy-

scy są ludźmi, którzy żyjąc obok siebie, żyją także dla siebie, nie przeszkadzając innym, w odmiennym od nich, życiu. Jako przykład pokazany jest projekt budowy i zabudowy pustelni, który, jak się można spodziewać, znowu połączy mieszkających ludzi. Przesłanie tego artykułu można wskazać jako przykład do naśladowania w sytuacji słabnącej integracji i indywidualizacji w ponowoczesnym społeczeństwie.

Bogata problematyka monografii uwrażliwia na wielowarstwowość problemów rozwoju współczesnych społeczeństw poprzez ilustrację wybranych problemów przedstawionych w optyce zarówno historycznej, jak i aktualnej. Oceniając merytoryczną nośność poszczególnych artykułów, można wydzielić obszary tematyczne niekoniecznie pokrywające się w całości z podziałem monografii na trzy części. W zebranych zestawie opracowań przewijają się zagadnienia społeczno-gospodarcze oraz historyczno-polityczne. Podsumowując wkład autorów do reprezentowanych przez nich dziedzin nauki, można zaryzykować stwierdzenie, że narracja historyczna i politologiczna przewyższa poziomem doboru tematyki i sposobu jej opracowania zagadnienia z obszaru społeczno-ekonomicznego.

Krystyna Leśniak-Moczuk